

การพัฒนาโดยรัฐ: ผลต่อความมั่นคง
ทางอาหารธรรมชาติจากป่า
และแม่น้ำโขงในชุมชนบ้าน
ปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนไชย
อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
Developed by State: The Effects of
Natural Food Security from the Forest
and the Mekong River Shore of
Pak Ing Tai Village, Sri Don Chai
Subdistrict, Chiang Khong District,
Chiangrai Province¹

ธีรภัท ชัยพิพัฒน์

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารและความอยู่รอดของคนชายขอบในพื้นที่ริมโขง ต่อการพัฒนาอย่างเข้มข้นโดยรัฐ ศึกษาชุมชนบ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนไชย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” ประจำปี 2556 ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือเพื่อศึกษาวิถีชีวิตกับความมั่นคงทางอาหารในประเด็นการมีอยู่ของอาหาร ความสามารถในการเข้าถึงอาหาร และกระบวนการจัดการต่อฐานอาหารที่เป็นที่มั่นสุดท้ายเมื่อปัจจัยการผลิตได้เปลี่ยนแปลงและการพัฒนาโดยรัฐในยุคโลกาภิวัตน์ ชุมชนบ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนไชย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ในลักษณะแบบกึ่งโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่าฐานทรัพยากรป่าและแม่น้ำโขงเป็นปัจจัยสำคัญต่อแหล่งอาหารของบ้านปากอิงใต้ โดยมีรูปแบบการจัดการแหล่งอาหารปรากฏอยู่ในระบบลวงต่อระบบนิเวศในแม่น้ำโขง และระบบการสืบทอดภูมิปัญญาการเข้าถึงทรัพยากรอาหารในพื้นที่ป่าที่มีลักษณะสืบทอดต่อกันมาจากอดีต ปัจจุบันชาวบ้านต้องพบกับสภาพปัญหาและข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งอาหารจากธรรมชาติ ชาวบ้านต่างเปลี่ยนวิธีการเข้าถึงด้วยการหันมาเพาะปลูกพืชในพื้นที่ตนเอง แต่ก็ยังคงหาอาหารจากป่าและแม่น้ำโขงได้น้อยลง ในด้านกระบวนการจัดการต่อฐานอาหารของชุมชนได้ตระหนักถึงศักยภาพในการพึ่งพิงตนเองภายใต้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนอย่างจำกัด แม้ในปัจจุบันชุมชนบ้านปากอิงใต้จะได้รับผลกระทบจากการพัฒนาโดยรัฐที่ส่งผลให้ฐานทรัพยากรในชุมชนเกิดความไม่มั่นคงทางอาหารขึ้น ฐานอาหารของชุมชนที่ค่อยๆ หายไป ส่งผลให้คนในชุมชนได้มีส่วนสำคัญในการร่วมกำหนดทิศทางการปรับตัว การรับรู้ และตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาโดยรัฐ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนทั้งเชิงบวกและลบเป็นสำคัญ

คำสำคัญ: ความมั่นคงทางอาหาร, การพัฒนาโดยรัฐ, จังหวัดเชียงราย

Abstract

The objective of this research is to study the local livelihood and food security in terms of food availability, food accessibility, and a management process of primary food resources that are the last resources when factors of production are changed and developed by the government in the era of globalization in Pak Ing Tai village, Sri Don Chai subdistrict, Chiang Khong district, Chiangrai province. The research methodology is participant observations and semi-structured interview. The results of the research found that resources from the forest and Mekong River Shore are the important factors to the primary food resources in Pak Ing Tai village. This showed the food resource management jeopardized the ecological system in the Mekong River and distorted the system of the local wisdoms on food resource accessibility in the forest areas. The system has been pasted in the past. Currently, the villagers face problems and limitations in food accessibility. They change it to plant trees themselves in their own space. Thus, a number of food accessibility from the Mekong River and forests declines. In the management process, it is considered the potentiality of self-dependency under limited natural resources in the community. Nowadays, the village is affected by the development of the government which results in food insecurity and degradation of the resources. These effects, however, bring the locals to play an important role to participate in setting up a plan to be able to adapt, perceive, and recognize the changes created by the development of the government. These changes can affect the community both significantly positively and negatively.

Keywords: food security, developed by state, Chiang Rai province

บทนำ

ชุมชนบ้านปากอิงใต้เป็นชุมชนหนึ่งที่ผู้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกันกับป่าและแม่น้ำโขงมาเป็นเวลายาวนาน มีความผูกพันกับป่าและแม่น้ำโขงโดยใช้ประโยชน์เพื่อเป็นฐานอาหารสำคัญด้านปัจจัยสี่ ได้สั่งสมประสบการณ์เป็นองค์ความรู้ตามความเชื่อ ความคิดเป็นวัฒนธรรมหลากหลายที่เชื่อมโยงกับป่าชุมชนและแม่น้ำโขง ที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนได้ถูกวางตำแหน่งให้เป็นศูนย์กลางทางสังคมที่ชุมชนใช้เป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารที่เป็นที่มั่นของชุมชน (Gupta and Ferguson, 1997, น. 91) และการที่ชุมชนมีการรักษาป่าและแม่น้ำโขงให้สมบูรณ์มาจนถึงทุกวันนี้ได้ ชาวบ้านต้องต่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรัฐ ตลอดจนถึงกระแสของการเข้าใช้ประโยชน์และแม่น้ำโขงที่แปรผันตาม การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร

เมื่อเข้าสู่ยุคทุนนิยมนำมาซึ่งการพัฒนาประเทศโดยรัฐในด้านต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อลุ่มแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวตอนบน ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้วยการพัฒนาสมัยใหม่ตามแนวทางการค้าเสรี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา คือวาทกรรมการเปลี่ยนนามรบเป็นนามการค้า ตามมาด้วยโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น โครงการระเบิดเกาะแก่งเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองชายขอบ จากการสร้างท่าเรือพาณิชย์เชียงแสนแห่งที่ 1-2 และท่าเรื่อน้ำลึกเชียงของ จังหวัดเชียงราย โครงการเขื่อนพลังงานไฟฟ้าทั้งในแม่น้ำโขงตอนบนของจีนตอนใต้ การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 4 (เชียงของ-ห้วยทราย) นำมาซึ่งการสร้างถนนระบบไฟฟ้า น้ำประปาและระบบชลประทานของตลาด ปัจจัยเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรของชุมชนบ้านปากอิงใต้อย่างมากทั้งพื้นที่ป่าชุมชนและแม่น้ำโขง การพัฒนาโดยรัฐดังกล่าวส่งผลให้คนในชุมชนเผชิญกับปัญหาของภาวะความเสี่ยงเรื่องอาหาร ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติส่ง

ผลกระทบโดยตรงต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่ชุมชนได้พึ่งพิง ภาคการผลิตเกิดความผันผวนในเรื่องอัตราผลผลิตที่ได้รับ ความไม่แน่นอนในการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว พืชเกษตรริมโขง และปริมาณการจับสัตว์น้ำ เกี่ยวกับรายได้และการบริโภคในครัวเรือน ที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองในการผลิตได้ในระดับหนึ่ง เมื่อชุมชนเกิดจากแรงผลักดันด้านการพัฒนาโดยรัฐอย่างเห็นได้ชัด โดยผลกระทบดังกล่าวข้างต้นล้วนทำให้ชุมชนได้รับความเดือดร้อนในความมั่นคงทางเศรษฐกิจหรือเป็นการสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเองนั่นเอง

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “การพัฒนาโดยรัฐ: ผลต่อความมั่นคงทางอาหารธรรมชาติจากป่าและแม่น้ำโขงของชุมชนบ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนไชย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” จากการพัฒนาโดยรัฐชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในแม่น้ำโขง และผลต่อความต้องการหาอาหารในการใช้พื้นที่ป่าของชุมชนบ้านปากอิงใต้ล้วนส่งผลให้การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าและพื้นที่แม่น้ำโขงของชุมชนลดลง นั่นหมายถึงความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนได้รับผลกระทบตามไปด้วยนั้นหรือไม่อย่างไร

คำถามการวิจัย

สถานภาพของฐานอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่อการคงอยู่ของอาหารในพื้นที่ป่าชุมชนและแม่น้ำโขงของชุมชนบ้านปากอิงใต้ที่มาจากการพัฒนาโดยรัฐ มีลักษณะเช่นไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิถีชีวิตกับความมั่นคงทางอาหารในประเด็นการมีอยู่ของอาหาร ความสามารถในการเข้าถึงอาหาร และกระบวนการจัดการต่อฐาน

อาหารที่เป็นปัจจัยการผลิตเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาโดยรัฐของชุมชนบ้านปากอิงใต้ ตำบลศรีดอนไชย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

แนวคิดในการวิจัย

ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มาเป็นกรอบบ่งชี้ถึงที่มั่นสุดท้ายของความมั่นคงทางอาหาร เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการสำคัญในชุมชน ต่อการจัดการฐานอาหารของคนในชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ภายใต้การพัฒนาอย่างเข้มข้นโดยรัฐ โดยกฤษฎา บุญชัย และบัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ (2550, น. 3) ได้กล่าวถึงแนวคิดนโยบายเรื่องฐานทรัพยากรอาหารไว้ว่า แนวคิด “ฐานทรัพยากรอาหาร” (food resources base) มีนัยการต่อสู้เพื่อปกป้องตัวฐานทรัพยากร ระบบการผลิตและวัฒนธรรมการบริโภคของชุมชน และคนในสังคมให้มีความมั่นคง ยั่งยืนปลอดภัยจากการคุกคามของรัฐ และกลุ่มทุนข้ามชาติและมุ่งหวังให้เกษตรกร ชุมชน ผู้คนในสังคมมุ่งสร้างฐานทรัพยากรของตนขึ้นในลักษณะนี้ความมั่นคงของฐานทรัพยากรอาหารจะเกิดได้ด้วยการสร้างสรรค์ของเกษตรกร ชุมชน และความร่วมมือของภาคประชาสังคมหาใช้โดยการชี้นำของรัฐหรือกลุ่มทุน และเป็นการเคลื่อนไหวที่ก้าวข้ามพรมแดนของความเป็นชนชั้น ความเป็นชาติ เป็นส่วนหนึ่งของโลกวิวัฒน์จากเบื้องล่าง (globalization from below) เพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมทั้งในระดับโลก ระดับรัฐและระดับท้องถิ่น

สำหรับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาและวิถีชีวิตในมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรม ฐานทรัพยากรอาหารถูกสร้างสรรค์ขึ้นในบริบทความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชุมชนต่างๆ ผลิตอาหารด้วยความรู้สึกที่ลึกซึ้งทั้งความรู้ต่อระบบนิเวศ ฤดูกาล สภาพภูมิศาสตร์ ความรู้ในการคัดสรรและปรับปรุงพันธุ์ ความรู้ในระบบการผลิต ความรู้ใน

การสร้างสรรคอาหารที่หลากหลาย ความรู้ด้านโภชนาการ การแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น (สุภา ไยเมือง, 2555, น. 58-67) ความรู้ของชุมชนไม่ใช่แค่เทคนิคการจัดการ แต่ยังสะท้อนกับโลกทัศน์ ชีวิตของชุมชนและความสัมพันธ์ของชุมชนกับธรรมชาติ ดังนั้นฐานทรัพยากรอาหาร จึงเป็นมโนทัศน์ที่มีมิติคุณค่าทางวัฒนธรรมที่กว้างขวางกว่าคำว่าอาหาร ซึ่งถูกลดทอนเหลือเพียงตัวอาหารไปสัมพันธ์แค่เรื่องการผลิต การบริโภคในทางเศรษฐกิจและสาธารณสุขเท่านั้น นโยบายวัฒนธรรมของฐานอาหารจึงมีมิติคุณค่าทางธรรมชาติและความเป็นมนุษย์ที่จะเป็นพลังทางวัฒนธรรมสำคัญในการต่อสู้กับทุนโลกาภิวัตน์ของชาวบ้านชุมชนบ้านปากอิงใต้ ในการทำความเข้าใจเบื้องต้นเพื่อสร้างฐานคิด ระบบความเชื่อประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของฐานที่มั่นคงสุดท้ายความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (mixed method research) ทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) และเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อศึกษาการคงอยู่ของอาหารในพื้นที่ป่าชุมชนและแม่น้ำโขง และความสามารถในการเข้าถึงอาหารของชุมชน รวมถึงการจัดการต่อฐานอาหารของชุมชนที่มาจากการพัฒนาอย่างเข้มข้นโดยรัฐ มีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูล

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ทำการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (document study) ด้วยวิธีค้นคว้าจากเอกสาร หนังสือวารสารต่างๆ วิทยานิพนธ์ บทความเพื่อใช้สำหรับเป็นกรอบในการศึกษาและข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนที่เกี่ยวกับสภาพของพื้นที่ศึกษารวมทั้งประเด็นสำคัญต่างๆ ในการศึกษาครั้งนี้

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ทำการรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (field study) เก็บข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลในพื้นที่บ้านปากอิงใต้ เป็นข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์ ข้อมูลความมั่นคงทางอาหาร เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการได้มาของอาหารครัวเรือน ประเภทของอาหาร และชนิดหรือประเภทของอาหาร เป็นต้น

2. การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลเชิงลึกด้วยการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 50 ครัวเรือน ได้แก่ 1) กลุ่มที่พึ่งพิงฐานอาหารจากแม่น้ำโขงเป็นหลัก เช่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน 15 ครัวเรือน กลุ่มเกษตรริมโขง 5 ครัวเรือน กลุ่มเก็บไถ 5 ครัวเรือน และกลุ่มเก็บอาหารทั่วไป 5 ครัวเรือน 2) กลุ่มที่พึ่งพิงฐานอาหารจากป่าเป็นหลัก เช่น กลุ่มพึ่งพิงอาหารจากการทำเกษตร 5 ครัวเรือน กลุ่มพึ่งพิงอาหารจากนอกชุมชน 5 ครัวเรือน 3) กลุ่มพึ่งพิงฐานอาหารทั้งสองกลุ่ม 5 ครัวเรือน และ 4) กลุ่มอื่นๆ เช่น ผู้สูงอายุ เยาวชน 5 ครัวเรือน

3. การออกแบบเครื่องมือวิจัย ใช้แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ เป็นลักษณะแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interviewing) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ที่ได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง เพื่อให้ได้บุคคลที่สามารถตอบคำถามตามความต้องการของผู้วิจัยได้ดีที่สุด

4. การออกแบบวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยทำควบคู่ไปกับกิจกรรมที่ชาวบ้านทำเกี่ยวกับการจัดการเรื่องอาหารของครัวเรือนและชุมชน เช่น การจับปลา การเก็บของป่า การเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การล่าสัตว์ เป็นต้น ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลแบบเจาะลึก โดยผู้ศึกษาจะเลือกเก็บข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมกับครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาทรัพยากรอาหารจากป่าและแม่น้ำโขง

4.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่เหมาะสมกับการถูกจำกัดด้วยเรื่องของเวลา ที่ใช้เวลาน้อย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อมูลทั่วไปที่น่าสนใจและเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์เบื้องต้นได้

4.3 การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (informal discussion) เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นในชุมชน เช่น ประวัติชุมชน วิถีชีวิตคนในชุมชน ซึ่งหลักสำคัญของวิธีการศึกษาแบบนี้คือการสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับชาวบ้านและประชากรกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาอีกด้วย

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชนและพัฒนาการของชุมชนบ้านปากอิงใต้

บ้านปากอิงใต้ตั้งอยู่ในตำบลศรีดอนไชยที่เดิมแยกมาจากตำบลสถาน มีพื้นที่ทั้งหมด 94 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางเฉลี่ย 500 เมตร อยู่ห่างจากตัวอำเภอเชียงของประมาณ 15 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดเชียงรายประมาณ 120 กิโลเมตร

จำนวนประชากรในหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีทั้งหมด 205 คน มีประชากร 63 ครัวเรือน แบ่งเป็นหญิง 107 คน ชาย 98 คน รวมทั้งสิ้น 205 คน (แผนสามปี พ.ศ. 2556-2558 เทศบาลตำบลศรีดอนชัย) โดยมีชนเผ่าดั้งเดิมไทยลื้อจำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 7-12-14-15 และ 17 นอกนั้นเป็นคนพื้นเมือง 12 หมู่บ้าน

จากข้อมูลของตาฝูย ทำให้ทราบว่า หมู่บ้านปากอิงใต้น่าจะก่อตั้งขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คนลาวต่างถิ่นริมแม่น้ำโขง เช่น หลวงพระบาง ปากอูน น้ำเชื่อง ปากแบง เชียงฮ่อน เชียงลม อพยพเข้ามา

ตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้มากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังปี พ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นช่วงเกิดสงครามในประเทศลาวระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เกณฑ์ชาวบ้านไปเป็นทหาร ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากหลบหนีเข้ามายังฝั่งไทย อีกทั้งยังมีเหตุผลเพื่อเข้ามาแสวงหาพื้นที่ทำกิน และติดต่อค้าขายหรือไปมาหาสู่ระหว่างญาติ พี่น้อง

ช่วงแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานของบ้านปากอิงได้นั้น พื้นที่บริเวณนี้เป็นป่าสลับทุ่งหญ้า ชาวบ้านจึงเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำไร่ และอยู่ใกล้กับแม่น้ำโขง และแม่น้ำอิง การตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะเป็น หย่อมบ้าน หรือกลุ่มบ้านตามพื้นที่ทำกินมากกว่าเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่อยู่รวมกันมาก ๆ ในขณะนั้น บริเวณดังกล่าวมีคนลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐาน 4 กลุ่มบ้านใหญ่ ๆ คือ กลุ่มบ้านปากอิงเหนือ (ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำอิง และอยู่ทางทิศเหนือ จึงถูกเรียกว่า บ้านปากอิงเหนือ ต่อมาภายหลังการเดินทางไม่สะดวกมากนัก ทำให้คนในบ้านปากอิงเหนืออพยพออกไปสร้างบ้านใหม่ฝั่งใต้ ปัจจุบันคือบริเวณบ้านเต็น มีฐานะเป็นเพียง กลุ่มบ้าน หรือปึกบ้านหนึ่งของหมู่บ้านดอนมหวาน) กลุ่มบ้านปากอิงใต้ กลุ่มบ้านเต็น และบ้านดอนไชนก ฝั่งสปป.ลาว นอกจากนี้ ชาวบ้านบางส่วนตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับพื้นที่ไร่ของตนเอง กระจายกระจายไปทั่วริมแม่น้ำโขง นับตั้งแต่บ้านดอนมหวานทางตอนเหนือของบ้านปากอิงใต้ไปจนถึงบ้านแจมป่องทางตอนใต้ของบ้านปากอิงใต้ ต่อมาช่วงหลังปี พ.ศ. 2520 รัฐบาลไทยประกาศห้ามไม่ให้มีการทำไร่ในเขตป่า ชาวบ้านที่เคยตั้งบ้านเรือนกระจายกระจายไปทั่วจึงอพยพกลับมาอยู่รวมกันตามกลุ่มบ้านหลัก (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552, น. 132-133) ในยุคนี้เป็นยุคที่ดินแดนแม่น้ำโขงฝั่งซ้ายเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสอยู่เนื่องจากช่วงหลังปี พ.ศ. 2520 เขียงของถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีชมพู ซึ่งหมายถึงจุดของการต่อสู้เพื่อแย่งชิงประชากร ระหว่างลัทธิสังคมนิยมกับโลกเสรี (ประชาธิปไตย) เมื่อสถานการณ์ต่างๆ คลี่คลาย เขียงของได้รับการพัฒนามาตามลำดับในฐานะอำเภอหน้าด่านของจังหวัด

เชียงรายมีการค้าขายกับประเทศลาวและจีนตอนใต้ ระยะเวลากว่า 10 กว่าปีที่ผ่านมา เชียงของ ถูกวางให้เป็นหนึ่งในแผนพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจเพื่อเชื่อมโยงการค้า-การลงทุน การท่องเที่ยว และเป็นประตูอินโดจีนในประเทศลาว เวียดนามและกัมพูชา สำหรับบ้านปากอิงใต้ได้รับผลกระทบเชิงบวกจากยุคของสงครามเย็นกล่าวคือ ผลจากสงครามเย็นทำให้ชาวบ้านในบ้านปากอิงใต้มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาตนเองจากทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากเงินเป็นสิ่งหายากและเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก ชาวบ้านต่างพากันประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา หาของป่า ล่าสัตว์ ประกอบกับในช่วงนี้รัฐบาลไทยได้มีการประกาศห้ามไม่ให้มีการบุกรุกป่า ชาวบ้านจึงตั้งหมู่บ้านขึ้นบริเวณบ้านปากอิงใต้ปัจจุบัน ในช่วง พ.ศ. 2476 - 2530 สภาพเศรษฐกิจของบ้านปากอิงใต้ เป็นการพึ่งพาข้าวไร่ และหาปลาเพื่อบริโภคในครัวเรือน และเพื่อนำมาแปรรูป (ปลาร้า น้ำปลา) สำหรับแลกข้าว หรือขาย นอกจากนี้ มีการปลูกยาสูบขายให้กับโรงงานบ่มยาสูบที่เข้ามาตั้งโรงงานในหมู่บ้าน ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2530-2540 กระแสความนิยมบริโภคปลาแม่น้ำโขง ทำให้ราคาปลาที่ขายในท้องตลาดขยับสูงขึ้น ชาวบ้านปากอิงใต้เริ่มจับปลามากขึ้นเพื่อรองรับความต้องการของตลาด การจับปลาในช่วงเวลานี้ถือได้ว่าเป็นยุคทองของคนหาปลาบ้านปากอิงใต้ จนกระทั่งจุดเปลี่ยนสำคัญของคนในชุมชนบ้านปากอิงใต้ในยุคนี้คือในปี พ.ศ. 2533 สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กำหนดนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ดังนั้นบ้านปากอิงใต้จึงถูกผลักดันให้กลายเป็นพื้นที่หนึ่งของอำเภอเชียงของที่ก้าวเข้าสู่ยุคที่เป็นสังคมชายขอบในยุคอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตั้งแต่นั้นมา

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จวบจนปัจจุบัน โครงการขนาดใหญ่เกิดขึ้นหลายโครงการบนแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อนในประเทศจีน การระเบิดเกาะแก่งเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินเรือพาณิชย์ โครงการพัฒนาทั้งสองทั้งสองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ และระบบนิเวศในแม่น้ำโขง

ส่งผลให้ชาวบ้านปากอิงได้จับปลาได้ลดน้อยลง ขณะเดียวกันรายจ่ายในครัวเรือนก็เพิ่มสูงขึ้น คนหาปลาหลายคนจำต้องหาทางออก หลายคนเปลี่ยนอาชีพจากแม่น้ำมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย เช่น ถั่วแขก ข้าวโพด มะเขือม่วง ผักกาด เป็นต้น บางส่วนให้คนต่างถิ่นเข้ามาเช่าที่ดินหรือขายที่ดินเพื่อนำเงินมาใช้จ่าย บางส่วนออกจากหมู่บ้านไปขายแรงงานในเมืองใหญ่อย่างถาวร (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552, น. 125-127) ที่ดินในการผลิตของชาวบ้านส่วนใหญ่นั้น เช่าจากนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ดินก่อนหน้านี้ ข้อมูลจากชาวบ้านระบุว่า ชาวบ้านสูญเสียสิทธิในที่ดิน 2 ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งแรกในยุคที่โรงบ่มไบยาสูบเข้ามาตั้งโรงงาน ช่วงนั้นเจ้าของโรงบ่มไบยาขอซื้อที่ดินจากชาวบ้านเพื่อนำมาปลูกยาสูบในราคาไร่ละไม่เกิน 100 บาท ชาวบ้านจำนวนมากขายที่ดินให้กับโรงบ่มแล้วขึ้นไปทำไร่บนภูเขา ครั้งที่สองในยุคสมัยของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ดินมีราคาสูงมากขึ้น มีการเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรจากนายทุนกรุงเทพ และท้องถิ่น ชาวบ้านขายที่ดินไปจำนวนมาก ปัจจุบันมีชาวบ้านเพียงไม่ถึงร้อยละ 10 ที่ยังคงมีที่ดินแปลงเล็ก ๆ ดังนั้น การที่ชาวบ้านต้องปลูกพืช และใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นก็เพื่อให้คุ้มทุนหากปลูกสองรอบได้ก็ต้องทำเพื่อให้คุ้มค่าเช่า และมีรายได้เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไป (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552, น.136-137)

ชื่อของหมู่บ้านปากอิงได้มีความหมายในเชิงพื้นที่คือบริเวณที่แม่น้ำอิงไหลลงสู่แม่น้ำโขง ในความหมายเดียวกันนี้ คนเมือง (เชิงอรรถ คนลาวบ้านปากอิงได้จะเรียกคนเมืองว่า คนโยนบั้ง ออกเสียงว่า คนยวน หมายถึง คนไทยวน) เรียกว่า สบ ขณะที่คนลาวเรียกว่า “ปาก” ปากอิงซึ่งเป็นบริเวณที่แม่น้ำอิงไหลลงสู่แม่น้ำโขงในปัจจุบัน เป็นแม่น้ำอิงที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางมาแล้วอย่างน้อยหนึ่งครั้ง ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านปากอิงได้เล่าว่า เมื่อปี พ.ศ. 2509 เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ชาวบ้านทุกคนต้องอพยพขึ้นไปอยู่บนที่สูง ปีนั่นเองที่ปากแม่น้ำอิงได้เปลี่ยนแปลงเส้นทางลงมาจากเดิมประมาณ

300 เมตร การเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่แสดงให้เห็นว่าสายน้ำพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552, น. 128-129) เหตุการณ์น้ำท่วมชาวบ้านที่อพยพไปอยู่ที่สูงบางส่วนไม่ได้อพยพกลับมาอยู่ที่เดิม

2. ระบบการผลิตและความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านปากอิงใต้

2.1 แนวความคิดของชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหาร

ชาวบ้านในชุมชนบ้านปากอิงใต้มีรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ซึ่งกันและกันทั้งแม่น้ำโขงและป่าชุมชน ความมั่นคงของวิถีชีวิตในการมีโอกาสที่จะเลือกผลิตและใช้ทรัพยากรในชุมชนและเคยนำมาซึ่ง ความมั่นคงทางอาหารต้องเผชิญหน้ากับนโยบายการพัฒนาโดยรัฐอย่างเข้มข้นผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ ได้เริ่มก่อเกิดขึ้นมาสู่แม่น้ำโขงส่งผลทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัยทั้งเรื่องของการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงภายในประเทศของจีน การสร้างท่าเรือพาณิชย์เชียงแสน แห่งที่ 2 และการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 4 ที่ล้นวงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของจำนวนปลา จำนวนพรรณพืชที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็เริ่มลดลง ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัยจึงทำให้กระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เคยมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับแม่น้ำโขงและป่าชุมชนมาช้านาน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ภาพตัดขวางของพื้นที่ด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านปากอิงใต้

ที่มา: ประมวลจากลงพื้นที่ภาคสนาม, 2556

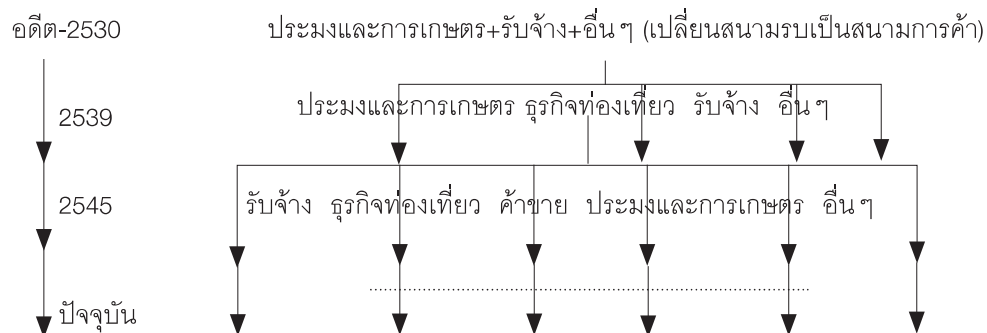
จากภาพที่ 1 อธิบายได้ว่า ผลต่างจากแนวความคิดของชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหารเดิมคือมองเรื่องการมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอและมีความยั่งยืน การมีแหล่งอาหารที่หลากหลายทั้งน้ำโขงและป่าชุมชนที่สามารถหากินได้ตามฤดูกาลของพืชและสัตว์นั้นๆ ในการผลิต จำหน่ายและมีรูปแบบการผลิตอาหาร

อย่างเหมาะสม มีรูปแบบการบริโภคตามภูมิปัญญาของชุมชนของตนที่พึ่งพาทั้งป่าและแม่น้ำโดยเฉพาะแม่น้ำโขงในการเพาะปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยวและพืชเกษตรริมโขงในพื้นที่ที่อุดมด้วยตะกอนอินทรีย์ที่สายน้ำพัดพามาทับถม ชาวบ้านในหมู่บ้านปากอิงใต้จึงมีอาชีพหลักคือ ทำไร่ ทำสวน ทำการเกษตรริมโขง ซึ่งพืชที่ชาวบ้านนิยมปลูกตามริมฝั่งโขง ได้แก่ ถั่วแขก ข้าวโพด ใบบัวสูบ เป็นต้น ปัจจุบันระบบผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาโดยรัฐบาลนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจากการศึกษาพบว่าโครงสร้างด้านอาชีพของคนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงและเกษตรกรรม ลดลงจากร้อยละ 90 ประมาณร้อยละ 60 อาชีพรับจ้างทั่วไปเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8

เป็นร้อยละ 20 อาชีพค้าขายประมาณร้อยละ 10 ธุรกิจท่องเที่ยวประมาณร้อยละ 5 และอาชีพอื่นๆ ประมาณร้อยละ 5 ดังภาพที่ 2 แสดงพัฒนาการของระบบผลิตในชุมชนบ้านปากอิงใต้

ภาพที่ 2 พัฒนาการระบบการผลิตในชุมชน

ช่วงเวลา แบบแผนการผลิต

ที่มา : ประมวลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน, 2556

2.2 สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในปัจจุบัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร แหล่งอาหารจากป่าชุมชนและแม่น้ำโขงในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสมของชุมชนบ้านปากอิงใต้ รวมถึงข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนหาแนวทางตอบโจทย์การศึกษาที่เป็นผลมาจากการพัฒนาโดยรัฐทั้งในด้านวิถีชีวิต ระบบการผลิต พบว่าบ้านปากอิงใต้มีระบบการพึ่งพาเศรษฐกิจคู่ขนานไปกับฐานทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศในรูปของระบบเศรษฐกิจแบบการค้าและระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน โดยระบบเศรษฐกิจแบบการค้าของบ้านปากอิงใต้ถูกพัฒนามาจากระบบเศรษฐกิจชุมชนกล่าวคือ เมื่ออดีตชาวบ้านในชุมชนเป็นหน่วยการผลิตที่สำคัญ โดยมีเป้าหมายของการผลิตคือให้สามารถเลี้ยงตนเองได้เป็นลักษณะการผลิตแบบเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และเมื่อมีการผลิตแบบส่วนเกินก็จะนำไปขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่าย

เพื่อการดำรงชีวิตและเลี้ยงตนเองและครอบครัวตามปัจจัยสี่มากกว่า การขยายการผลิตเพื่อการค้าที่หวังผลกำไร ครอบครัวแม้จะเป็นหน่วยทาง เศรษฐกิจที่เล็กแต่ก็มีอิสระในการผลิต ขายสินค้ามิใช่แรงงาน ส่วนปัจจัย การผลิตด้านแรงงาน ก็ใช้แรงงานจากสมาชิกในครัวเรือน ต่อมาเมื่อ เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจทั้งภายในและทางระหว่างประเทศ และการเพิ่มจำนวนของประชากร และการมีทรัพยากรอย่างจำกัด ในชุมชน ส่งผลให้จำนวนคนต่อที่ดินมีเพิ่มขึ้น ก็ผันใช้แรงงานของครอบครัว ในการเพาะปลูกที่ใช้เนื้อที่น้อยลงแต่ใช้แรงงานมากขึ้น เช่น การเพาะปลูก ผักและผลไม้ หรือเลี้ยงสัตว์ หรือทำกิจกรรมการค้าและบริการย่อย หรือ การขายแรงงานก็เพื่อเป็นการหารายได้อย่างหนึ่งเพื่อจุนเจือครอบครัว แต่ก็ไม่ใช่เปลี่ยนอาชีพโดยถาวร

สำหรับอรสุดา เจริญรัต (2546, น. 8-9) ได้กล่าวสนับสนุนระบบ การค้าในชุมชนว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจทั้งภายในและทางระหว่าง ประเทศนั้นยังส่งผลให้เป็นระบบการผลิตขนาดใหญ่ ใช้ทุนการผลิตสูง และใช้ แรงงานคนน้อย แต่หันไปใช้เทคโนโลยี เช่น เครื่องจักรขนาดใหญ่แทนแรงงาน คน ทำให้ได้ผลผลิตต่อวันจำนวนมาก และแรงงานก็เป็นแรงงานรับจ้าง ซึ่งสอดคล้องกับการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าบ้านปากอิงใต้มีระบบ เศรษฐกิจแบบการค้ามาจากการค้าขายผลผลิตจากการหาของป่าชุมชน และผลผลิตจากแม่น้ำโขง กล่าวคือ 1) การเข้าถึงแหล่งอาหารจากป่า ที่เป็นแหล่งอาหารเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยจะหมุนเวียนเปลี่ยนกันไป ตลอดทั้งปี โดยชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ตามฤดูกาลแล้ว เขตพื้นที่ป่ายังมิ มีการเพาะปลูกพืชตามฤดูกาลเพื่อการค้าอีกด้วย มีระบบการจัดการพื้นที่ ซึ่งเป็นระบบการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ตกทอดมาเป็นมรดกให้กับลูกหลาน ในปัจจุบันยังพบแต่การเข้าไปเก็บของป่า และการล่าสัตว์ป่าเท่านั้น 2) การเข้าถึงแหล่งอาหารที่ได้จากแม่น้ำโขง โดยมีอาชีพหลักที่เกี่ยวข้อง กับแม่น้ำโขงโดยตรงทั้งและทางอ้อม เช่น การทำไร่ ทำสวน ทำการเกษตร

ริมโขง ซึ่งพืชที่ชาวบ้านนิยมปลูกตามริมฝั่งโขง ได้แก่ ถั่วแขก ข้าวโพด ใบบัวบก เป็นต้น ส่วนอาชีพรอง คือ การหาปลา และเก็บเห็ด แสดงได้ดังตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 รายได้จากผลผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบการค้าบ้านปากอิงใต้
 (รายได้ครัวเรือน/ ปี)

ลักษณะอาชีพ	ผลผลิตที่ได้	รูปแบบการค้า	รายได้	ต้นทุนการผลิต
การเก็บ ของป่า	ประเภทสัตว์ 1) แมลง 2) อีงอ่าง 3) กบ 4) หมูป่า ประเภทพืช 1) เห็ด 2) หน่อไม้สด	ชุมชนมีการซื้อขาย กันเองและนำไปขาย ยังภายนอก เช่น ร้าน อาหาร ตลาดชุมชน เป็นต้น	แมลง 80 บาท/ กิโลกรัม (รายได้อยู่ประมาณ 3,000 บาท/ ปี) อีงอ่าง 60 บาท/ กิโลกรัม (รายได้ อยู่ประมาณ 3,600 บาท/ ปี) กบ 70 บาท/ กิโลกรัม (รายได้อยู่ ประมาณ 4,500-6,000 บาท/ ปี) หมูป่า 100 บาท/ กิโลกรัม เฉลี่ย ประมาณตัวละ 10 กิโลกรัม 100 บาท x 10 กิโลกรัม = 1,000 บาท/ ตัว (รายได้อยู่ประมาณ 3,000 บาท/ ปี) เห็ด 30 บาท/ กิโลกรัม (รายได้อยู่ประมาณ 10,000 บาท/ ปี) หน่อไม้สด 12 บาท/ กิโลกรัม (รายได้หน่อไม้สดอยู่ประมาณ x 10 กิโลกรัม = 1,000 บาท/ ตัว (รายได้อยู่ประมาณ 3,000 บาท/ ปี) เห็ด 30 บาท/ กิโลกรัม (รายได้ อยู่ประมาณ 10,000 บาท/ ปี) หน่อไม้สด 12 บาท/ กิโลกรัม (รายได้หน่อไม้สดอยู่ประมาณ 21,600 บาท/ ปี)	ไม่มี ต้นทุนการผลิต
ประมงน้ำจืด ริมโขง	ประเภทปลา 1) ปลาเพี้ย 2) ปลาแซ่ 3) ปลาโงะยาง 4) ปลาเค็ง	ผู้ค้าภายนอกเข้ามา รับซื้อถึงในหมู่บ้าน	ปลาเพี้ย รายได้อยู่ประมาณ 25,000-30,000 บาท/ ปี ปลาแซ่ รายได้อยู่ประมาณ 25,000-35,000 บาท/ ปี ปลาโงะยาง รายได้อยู่ประมาณ 43,000-50,000 บาท/ปี ปลาเค็ง รายได้อยู่ประมาณ ประมาณ 55,000-60,000 บาท/ปี	น้ำมันเรือวันละ 1 ลิตร 30 วัน x 40 บาท x 12 เดือน = 14,400 บาท/ปี

ตารางที่ 1 รายได้จากผลผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบการค้าบ้านปากอิงใต้ (รายได้ครัวเรือน/ ปี) (ต่อ)

ลักษณะอาชีพ	ผลผลิตที่ได้	รูปแบบการค้า	รายได้	ต้นทุนการผลิต
เกษตรริมโขง และเกษตร พื้นดิน	ประเภทพืช 1) ถั่วแขก 2) ใบยาสูบ 3) ข้าวโพด 4) ถั่วฝักยาว	ผู้ค้าภายนอกเข้ามา รับซื้อถึงในหมู่บ้าน	ถั่วแขก 12 บาท/กิโลกรัม (รายได้ อยู่ประมาณ 5,800 บาท/ปี ใบยาสูบ 2-5 บาท/กิโลกรัม (รายได้ อยู่ประมาณ 1,600 บาท/ ปี ข้าวโพด 8-10 บาท/กิโลกรัม (รายได้ อยู่ประมาณ 3,200 บาท/ ปี ถั่วฝักยาว 10 บาท/ กิโลกรัม (รายได้อยู่ที่ ประมาณ 4,000 บาท/ ปี	เกษตรริมโขง มีต้นทุนน้อย พบชาวบ้าน 16 ราย เป็น เจ้าของต้นทุน ที่สำคัญคือการ ซื้อเมล็ดพันธุ์ พืชเท่านั้น โดย ใน 1 ปี ซื้อ 1 ครั้ง เกษตรพื้นดิน มีต้นทุนสูง ที่เกิดจากการ ซื้อปุ๋ย ครั้งละ ประมาณ 3,000-4,000 บาท ยาฆ่า แมลงครั้งละ ประมาณ 4,000 บาท ค่าจ้างคนงาน ประมาณวัน ละ 300 บาท ค่าเครื่องจักร ค่าน้ำประมาณ วันละไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท น้ำมันเชื้อเพลิง ประมาณวันละ 1,000 บาท

หมายเหตุ: ประเภทของพืชและสัตว์ที่นำเป็นตัวอย่างเฉพาะทำรายได้ดีเท่านั้น

สำหรับเห็ดในพื้นที่ป่าของบ้านปากอิงใต้ ถือเป็นแหล่งที่แสดง ความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญประการหนึ่งในการใช้ประโยชน์ให้เป็นไปเพื่อ เศรษฐกิจ เมื่อชุมชนบ้านปากอิงใต้รับรู้ได้ถึงผลกระทบที่มาจาก การพัฒนา โดยรัฐ การหาเห็ดจากป่าชุมชนจากการที่เคยเป็นอาชีพที่ทำงานและได้รับ ผลตอบแทนสูงในระยะสั้น ซึ่งชาวบ้านที่เก็บเห็ดมองว่าอาชีพการเก็บเห็ด เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันอันเนื่องมาจากการ พัฒนาโดยรัฐผ่านโครงการต่าง ๆ ในอำเภอเชียงของและส่งผลกระทบ มายังชุมชนบ้านปากอิงใต้ การเก็บเห็ดจากป่าชุมชน ชาวบ้านมองเห็นถึงฐาน ทรัพยากรอาหารที่ตนสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารประเภทนี้ไม่ต่างไปจากเดิม ก่อนที่รัฐจะพัฒนาเศรษฐกิจของอำเภอ ถึงแม้ปริมาณและชนิดของเห็ดจะ ลดลงไปบ้างก็ตาม จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการนำมาใช้ประโยชน์ ของเห็ดป่าที่สำคัญบางชนิดในพื้นที่ป่าของบ้านปากอิงใต้ มีรายการ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การใช้ประโยชน์ของเห็ดป่าที่สำคัญของบ้านปากอิงใต้

ลำดับที่	ชนิดของเห็ด	การใช้ประโยชน์	ชื่อวิทยาศาสตร์
1	เห็ดถอบ เห็ดเผาะ	รับประทานได้ (Edible)	Astraeus hygrometricus
2	เห็ดหูหนู	รับประทานได้ (Edible)	Auricularia delicate
3	เห็ดหล่ม	รับประทานได้ (Edible) และใช้รักษาโรค (Medicine)	Russula virescens
4	เห็ดกระด้าง	รับประทานได้ (Edible)	Lentinus polychrous
5	เห็ดน้ำผึ้ง	รับประทานได้ (Edible)	Boletus colossus
6	เห็ดถ่าน	รับประทานได้ (Edible)	-

ในด้านการใช้ประโยชน์จากเห็ดป่า จากการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ พบว่านอกเหนือจากการนำมาใช้บริโภค ซึ่งมีรายงานเกี่ยวกับเห็ดสกุล *lactarius* ที่ระบุว่าเป็นเห็ดที่เป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญ มีกากใย วิตามิน

และธาตุอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายมนุษย์ (Singer, 1949, p. 832) นอกจากนั้นเห็ดป่า บางชนิดยังมีฤทธิ์เป็นยารักษาโรคหรือลดอาการเจ็บป่วย (Yanga and Linb, 2002, pp. 229-235) บางชนิดอาจจะเป็นเห็ดเอกโตไมคอร์ไรซา (ectomycorrhiza) ซึ่งชุมชนยังไม่มีหรือนำเอามาใช้ประโยชน์ในด้านอื่น และมีเพียงชนิดเดียวคือเห็ดหล่มที่มีรายงานไว้ว่ามีการนำมาใช้ในการรักษาโรคได้ สรรพคุณคือยับยั้งการเกิดมะเร็ง เมื่อมีการพัฒนาโดยรัฐเกิดขึ้น ส่งผลให้ความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากอิงใต้มีผลให้คนในชุมชนมีสิทธิการเข้าถึงอาหารได้ยากขึ้นที่มาจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ บางพื้นที่ถูกทำลายเพื่อการปลูกสร้าง การเข้าถึงปัจจัยการผลิตทั้งพื้นที่ป่าแม่น้ำโขง ส่งผลต่อทั้งมิติเศรษฐกิจครัวเรือนเพื่อพึ่งตนเองที่เน้นการกระจายผลผลิตของอาหารชุมชนและระบบการกระจายอาหารของชุมชนเพื่อไม่ให้เกิดระบบผูกขาด ตลอดจนสิทธิทางสังคมวัฒนธรรม ความรู้ ภูมิปัญญาและการพัฒนาที่จะรักษาแหล่งอาหารของชุมชน การสำรองอาหาร และการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนอาหารของครัวเรือนและชุมชน ส่งผลให้การจัดการทรัพยากรเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากอิงใต้ มีลักษณะจากการศึกษาได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. รูปแบบการจัดการพื้นที่ฐานอาหารในแม่น้ำโขง จากเงื่อนไขที่ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มขาดแคลนเพราะพื้นที่ได้รับผลกระทบที่มาจาก การก่อสร้างวัดอุสนองต่อการพัฒนาโดยรัฐ มีผลให้เกิดการแข่งขันช่วงชิงการใช้ทรัพยากร เช่น ปริมาณปลาลดลงขณะที่คนหาปลาเพิ่มขึ้น เครื่องมือหาปลาถูกพัฒนาให้มีคุณภาพสูงในการล่าปลา ปราบปรามการตั้งทรัพยากรเริ่มขาดแคลน ชาวบ้านเริ่มใช้หลักการกีดกันคนอื่น (exclusion) ที่การใช้ประโยชน์ถูกจำกัดเอาไว้เฉพาะคนภายในชุมชนที่จะสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงในบริเวณบ้านปากอิงใต้ได้ เป็นการปรับใช้พื้นฐานความคิดเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ร่วมเพื่อให้ดำรงอยู่ร่วมกันได้ การเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่ส่วนรวมอยู่บนพื้นฐานของสิทธิการใช้ (usufruct rights) และความเข้าใจในเรื่องระบบกรรมสิทธิ์เชิงซ้อน ชุมชนบ้านปากอิงใต้ได้

สร้างกลไกเชิงซ้อนขึ้นมาเพื่อรักษาทรัพยากรในแม่น้ำโขง เช่น การสร้าง “ลวง” หาปลาเนื่องจากลวงปลาเป็นฐานะเป็นทรัพยากรส่วนรวม ชาวบ้านได้สร้างกติกาหรือกฎระเบียบขึ้นมาควบคุมการใช้เพื่อมิให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่มาจากการพัฒนาโดยรัฐ ในการกำหนดกติกาการใช้ “ลวง” หาปลา รูปแบบองค์กรที่คนหาปลารวมกลุ่มกันจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในชุมชนของตน

2. รูปแบบการจัดการพื้นที่ฐานอาหารในป่า เริ่มจากความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชนในการจัดการป่า จนกระทั่งสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในนามกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (คกน.) ที่พยายามผลักดันให้รัฐมีนโยบายยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในฐานะที่เป็นกลุ่มผลประโยชน์ (interest groups) ทางการเมืองที่พยายามผลักดันนโยบาย ตั้งแต่ระดับของการเรียกร้องและเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายกับภาครัฐ จากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2542 ชาวบ้านได้รวบรวมรายชื่อ 50,000 ชื่อเสนอต่อประธานรัฐสภา จนกระทั่งที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรมีมติให้มีการพิจารณารับหลักการของร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนและได้ตั้งคณะกรรมการการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนขึ้นมา สะท้อนให้เห็นบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ (decision making) ทั้งการออกกฎหมาย การยับยั้ง หรือแก้ไขกฎหมายก่อนที่จะผ่านไปให้สภาลงมติ

ดังนั้นแนวคิดระบบกรรมสิทธิ์ร่วม โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลป่าร่วมกับรัฐควบคู่กับหน้าที่ในการดูแลรักษาและอาศัยกฎขั้นพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมาแต่เดิม การรับรองสิทธิชุมชนจึงเป็นการเปิดโอกาสและการกระจายอำนาจการตัดสินใจให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดทางเลือกนำไปสู่การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากร ดังนั้นกระบวนการจัดการป่าของบ้านปากอิงใต้เช่น จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการป่าชุมชนในปี พ.ศ. 2541 เพื่อเข้ามามีบทบาท

ในการดูแลป่าชุมชน และกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติคือ นำแนวคิดในการอนุรักษ์ป่ามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชนซึ่งกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ รวมถึงการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยบทลงโทษมีรายละเอียด 5 ประการคือ 1) ห้ามตัดไม้ก่อนได้รับอนุญาตถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามความยาวของต้นไม้โดยวัดเป็นนิ้วนิ้วละ 500 บาท 2) ห้ามล่าสัตว์ ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามน้ำหนักของสัตว์ที่ล่าราคากิโลกรัมละ 200 บาท 3) ห้ามบุกรุกที่ดินในป่าเพื่อทำกิน ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามขนาดของพื้นที่บุกรุกที่ตารางเมตรละ 500 บาท 4) ห้ามคนนอกพื้นที่เข้ามาตัดไม้ ถ้าฝ่าฝืนครั้งแรกจะทำ การตักเตือน ครั้งที่สองจะจับส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินคดี และ 5) ห้ามจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์โดยเด็ดขาด และจัดเวรยามควบคุมการดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้ โดยมีการจัดคณะกรรมการออกตรวจเวรยามเพื่อลาดตระเวนภายในป่าชุมชน ครั้งละ 10 คน และมีการปฏิบัติเดือนละ 1 ครั้ง เป็นต้น

การกำหนดกฎเกณฑ์กติกาหรือกฎหมายชุมชน (community law) ขึ้นมาเพื่อบังคับใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านปากอิงใต้ และขณะเดียวกันยังมีการจัดตั้งกลุ่มชุมชนหรือคณะกรรมการขึ้นมาเป็นตัวแทนในการควบคุมดูแลแทน (community organized arrangement) ซึ่งแสดงถึงระบบกรรมสิทธิ์ ร่วมกับการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ทางสังคมของชุมชนในการใช้ประโยชน์ และอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนกับคนภายนอก แสดงถึงการพึ่งตนเองได้ของชุมชนและจะสามารถนำไปสู่การวางแผนรับมือจากการพัฒนาของรัฐได้ในระดับหนึ่งของชุมชนบ้านปากอิงใต้

จากโครงการพัฒนาโดยรัฐ มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านปากอิงใต้ สามารถสรุปได้ว่าความมั่นคงของ “ฐานทรัพยากรอาหาร” ในชุมชนจะเกิดขึ้นได้ด้วยการสร้างสรรค์ของคนในชุมชนและ

ความร่วมมือของภาคประชาสังคม มีใช้การชี้นำโดยรัฐหรือการกำกับของกลุ่มทุน และเป็นความเคลื่อนไหวที่ก้าวข้ามพรมแดนของความเป็นชนชั้น ความเป็นชาติ เป็นส่วนหนึ่งของโลกาภิวัตน์จากเบื้องล่าง (globalization from below) เพื่อนำไปสู่การสร้างระบบการเกษตรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน สำหรับในมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรม “ฐานทรัพยากรอาหาร” ถูกสร้างสรรค์ขึ้นในบริบท ความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม บ้านปากอิงใต้ผลิตอาหารขึ้นด้วยความรู้แบบองค์รวม กล่าวคือความรู้ต่อระบบนิเวศ ฤดูกาล สภาพภูมิศาสตร์ ความรู้ในระบบการผลิต โดยสร้างเป็นชุดความรู้ของชุมชน แต่ได้สะท้อนกับโลกทัศน์ โลกชีวิตของชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ดังนั้น “ฐานทรัพยากรอาหาร” จึงเป็นมโนทัศน์ที่มีมิติคุณค่าทางวัฒนธรรมที่กว้างขวางกว่าคำว่า “อาหาร” หรือ “เกษตรกรรม” หรือ “ประมงน้ำจืด” หรือ “การหาของป่า” ซึ่งถูกลดทอนเหลือเพียงตัวผลผลิตการเกษตร หรือตัวอาหาร ซึ่งสัมพันธ์แค่เรื่องการผลิต การบริโภคในทางเศรษฐกิจเท่านั้น

นัยทางวัฒนธรรมของ “ฐานทรัพยากรอาหาร” บ้านปากอิงใต้จึงสร้างมิติคุณค่าของธรรมชาติและความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการต่อสู้กับทุนโลกาภิวัตน์ กฤษฎา บุญชัย (2557) ได้สรุปการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ อย่างน่าสนใจว่าผู้คนที่อยู่ในแต่ละระบบความสัมพันธ์ ได้แก่ ระบบนิเวศ ฐานทรัพยากรอาหารในระบบนิเวศ ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภคในบ้านปากอิงใต้ ล้วนเป็นระบบที่มีผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างหลากหลาย ตั้งแต่กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนท้องถิ่น เกษตรกรรายย่อย กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มอาชีพพื้นบ้านในชุมชนที่อยู่ในฐานทรัพยากรต่างๆ เชื่อมต่อมาสู่แรงงานผู้บริโภคอาหารทั้งในชุมชนและในเขตเมืองเชียงของ การเชื่อมโยงในทางสัญลักษณ์ดังกล่าวได้สร้างพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือของผู้คนได้อย่างหลากหลาย ปัญหา ความต้องการ และตัวตนของผู้คนจะได้ไม่

ถูกแยกเป็นส่วนๆ ว่าเป็นเรื่องเกษตรกรรม เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ หรือ เรื่องการบริโภค ซึ่งจะไปกำหนดให้นโยบายแต่ละด้านแยกส่วนกันออกไป แต่แนวคิด “ฐานทรัพยากรอาหาร” จะเป็นจุดประสานพลังทางสังคมต่างๆ เพื่อสร้างความมั่นคงและอธิปไตยของประชาชนในด้านความมั่นคงทางอาหารร่วมกัน (www.food-resources.org/story/84)

อภิปรายผล

จากการศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลแบบเจาะจง 2 กลุ่มฐานอาหาร ประกอบด้วยแม่น้ำโขงและป่าชุมชน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีชุมชนและการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการสำรวจชุมชนและสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยเน้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นพบว่า

1. ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านปากอิงใต้ บริบทของชุมชนบ้านปากอิงใต้มีวิถีชีวิตผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีความสัมพันธ์แนบชิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งที่มาของอาหารประกอบด้วย การการผลิตจากแหล่งธรรมชาติ จากการซื้อและการแบ่งปันหรือทางวัฒนธรรมประเพณี โดยชุมชนมีแนวความคิดต่อความมั่นคงทางอาหาร กล่าวคือการมีอาหารกินอย่างเพียงพอและยั่งยืน มีแหล่งอาหารที่หลากหลายทั้งจากแม่น้ำโขงและพื้นที่ป่าชุมชนสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้ตามฤดูกาล เกิดการมีอาชีพและการสร้างรายได้เพียงพอ มีวัฒนธรรมหรือรูปแบบการบริโภคตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจัย โอกาสและความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร เช่น การพัฒนาโดยรัฐที่ส่งผลต่อฐานอาหารชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฐานอาหารจากแม่น้ำโขง

2. การมีอยู่ของอาหาร ข้อค้นพบจากการศึกษาพบว่าชาวบ้านปากอิงใต้มีความมั่นคงทางอาหารจากมีความหลากหลายของอาหาร

ซึ่งสอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรมที่ว่าทำเลที่ตั้งของบ้านปากอิงใต้ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงติดแม่น้ำโขง จึงมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรอาหารที่มาจากแม่น้ำโขงและป่าชุมชน ที่ราบติดกับแม่น้ำโขงยังบรรจบกับแม่น้ำอิง จนเกิดเป็นริมฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุต่างๆ ที่พัดพามาทับถมกัน ด้วยลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้เหมาะสำหรับสัตว์และพืชนานาชนิดที่จะใช้พื้นฐานทรัพยากรอาหารที่มั่นคงของชุมชน ถัดจากริมฝั่งแม่น้ำโขงจะมีที่ราบขนาดพอเหมาะในการทำการเกษตรด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญอีกด้วย สำหรับพื้นที่ป่าเป็นป่าร้อนชื้น มีสัตว์ป่าและพืชชนิดต่างๆ จำนวนมากที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านปากอิงใต้ โดยเฉพาะพืชตามฤดูกาลจำพวก หน่อไม้ เห็ด และสมุนไพร แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่าทรัพยากรอาหารลดน้อยลงไปเมื่อเทียบกับสมัยก่อน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ บุญส่ง คำจันทร์วงศ์ และคณะ (2554) ที่ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการฟื้นฟูฐานอาหารเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารบ้านป่าตอง ตำบลภู อำเภอปางศิลาทอง จังหวัดสุโขทัย” พบว่าความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่น้อยลงจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนที่มาจากปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงฐานอาหาร และชาวบ้านร่วมกันสร้างรูปแบบในการฟื้นฟูฐานอาหารเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต่อไป และสอดคล้องกับงานของ นิคม บุญเสริมและคณะ (2554) ได้ศึกษาเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง กรณีศึกษา: บ้านป่าสักหลวง หมู่ที่ 1 และ 2 เทศบาลจันจว้า อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” พบว่าประชากรในชุมชนบริเวณรอบหนองมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำ พืชอาหาร รวมทั้งน้ำในการเกษตรมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้าน ชุมชนขาดประสิทธิภาพในการจัดการหนองเขียวมีการจับปลาโดยวิธีการที่ไม่เหมาะสม ทำให้ปริมาณปลาลดลง วัชพืชทำให้หนองตื้นเขิน การพัฒนาหนองเขียวโดยการขุดลอก ทำให้พืชอาหารหลายชนิดลดลงเป็นจำนวนมากและบางชนิดสูญพันธุ์

3. การเข้าถึงอาหาร ข้อค้นพบจากผลการศึกษาพบว่าเกือบทั้งหมดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหารได้ทั้งจากแม่น้ำโขงและจากป่า และเมื่อพิจารณาในประเด็นการเข้าถึงอาหารของชาวบ้านปากอิงได้พบว่ามี การเข้าถึงอาหารได้ทั้งทางตรง (direct accessibility) ที่มาจากการเก็บหาจากธรรมชาติ การเพาะปลูกพืชไร่ การแบ่งปัน ชาวบ้านปากอิงได้สามารถนำอาหารจากแหล่งต่างๆ เหล่านี้มาบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เป็นส่วนเกินจะขาย และการเข้าถึงอาหารทางอ้อม (indirect food accessibility) เป็นการเข้าถึงแหล่งอาหารที่ชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถผลิตขึ้นเองได้ จึงต้องพึ่งพาจากภายนอกด้วย ในประเด็นนี้เป็นการยืนยันแนวคิดความมั่นคงทางอาหารที่กล่าวว่า ประกอบด้วยสาระสำคัญเรื่อง การมีอยู่ของอาหาร การเข้าถึงอาหาร และการใช้ประโยชน์จากอาหารที่ Maxwell and Smith (1991) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความมั่นคงของอาหาร

4. กระบวนการจัดการต่อฐานอาหารที่เป็นที่มั่นสุดท้าย เมื่อปัจจัยการผลิตเปลี่ยนแปลงและ การพัฒนาโดยรัฐในยุคโลกาภิวัตน์ที่ชาวบ้านปากอิงได้มีวิถีชีวิตในลักษณะของการตอบสนองความต้องการอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ จากการจับปลา การล่าหาของป่า การทำการเกษตร การปลูกพืชไร่ หากมีเกินจึงนำไปจำหน่ายในตลาด เกิดการพึ่งพาตนเองได้ สามารถนำอาหารได้จากฐานอาหารได้ทุกฤดูกาล มาความสามารถในการเข้าถึงอาหารได้อย่างทั่วถึง ซึ่งตรงกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2555) ได้จัดเสวนามหกรรมวิชาการ สกว. ได้นำเสนอหัวข้อเสวนาในหัวข้อ “ชาวบ้านวิจัย สู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนท้องถิ่น” พบว่าในสถานการณ์สังคมยุคปัจจุบัน ที่วิถีคิดและองค์ความรู้ต่อเรื่องความมั่นคงทางอาหารของในมิติของชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่นที่มากกว่ามิติด้าน “อาหาร” สำหรับการบริโภคแต่เชื่อมโยงไปถึงเรื่องการค้าด้วย เพื่อมุ่งเน้นการสร้าง ความมั่นคง

ทางด้านอาหารในระดับชุมชน แต่เมื่อกระแสการพัฒนาโดยรัฐฯ ผ่านโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารให้เกิดความไม่มั่นคงเหมือนเดิม ทั้งที่มาจากการก่อสร้างต่าง ๆ การหลั่งไหลเข้ามาของนายทุนตามกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้แหล่งอาหารในชุมชนลดน้อยลงมาจากระบบนิเวศถูกรบกวน ความเจริญของระบบตลาดที่เน้นการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ที่สอดคล้องกับงานของ ปราณี โนนจันทร์ และคณะ (2551) ได้ศึกษา “วิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหาร: กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปากบุงและชุมชนใกล้เคียงในตำบลคันไร่ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี” พบว่าการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศส่งผลต่อการขาดแหล่งอาหารแหล่งทำมาหากินที่มาจากการได้รับผลกระทบของโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ และทรัพยากรธรรมชาติ ต่อความมั่นคงทางอาหารในชุมชน และยังสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับฐานทรัพยากรอาหารของ กฤษฏา บุญชัย และบัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ (2550) ที่ศึกษาถึงแนวคิดนโยบายเรื่องฐานทรัพยากรอาหาร โดยกล่าวไว้ว่า ในเศรษฐกิจนโยบายเกษตรกรรมของประเทศมุ่งสู่การพัฒนาเชิงพาณิชย์ภายใต้ระบบการค้าเสรีของโลกที่ถูกควบคุมกำกับโดยบริษัทข้ามชาติทั้งด้านเทคโนโลยีกลไกตลาด การกำหนดชนิดพืชที่ปลูกตามความต้องการบริโภคของตลาด หรือสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมการบริโภคเชิงเดี่ยวที่ขึ้นต่อประเภทผลผลิตการเกษตรไม่ก็อย่างทีกลุ่มนายทุนผูกขาดได้ถูกนำมาสร้างระบบผูกขาดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตอาหารในชุมชน เช่น เกษตรพันธะสัญญาใน บ้านปากอิงใต้ที่มาจากการพัฒนาโดยรัฐในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. ชุมชนต้องร่วมกันสร้างแหล่งอาหาร (Food Bank) ภายใต้การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ริมโขง พื้นที่

บริเวณรอบบ้าน และพื้นที่ป่า เพื่อนำไปสู่การได้มาซึ่งอาหารที่พอเพียง การทดแทนอาหาร และการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด และที่สำคัญฐานทรัพยากรอาหารทั้งจากแม่น้ำโขง พื้นที่ริมโขง พื้นที่ราบสูง และพื้นที่ป่าที่มีอาหารอยู่เดิม ช่วยกันดูแลรักษาและเสริมสร้างแหล่งอาหารเหล่านี้ให้เกิดความยั่งยืน ที่สำคัญในพื้นที่ป่าที่มีความทับซ้อนอยู่กับเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติและป่าอนุรักษ์ของรัฐ ชุมชนต้องร่วมมือกับภาครัฐเข้าจัดการสร้างแหล่งอาหารในรูปของเครือข่ายชุมชนด้วย

2. ชุมชนต้องรู้เท่าทันการพัฒนาโดยรัฐฯ ที่กระทำผ่านโครงการต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร เนื่องจากความมั่นคงทางอาหารมีลักษณะเป็นพลวัต และเพื่อให้ชุมชนสามารถรับมือได้ทันกับบริบทใหม่ที่มาจากการพัฒนาต่าง ๆ โดยต้องมีกระบวนการจัดการทรัพยากรในชุมชนในการทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพา เข้าถึงฐานอาหารได้อย่างมั่นคง สำหรับการพิจารณาเรื่องการพัฒนาโดยรัฐฯ ผ่านโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่และกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน โดยชุมชนต้องศึกษาข้อมูลอย่างจริงจังและประมาณการพิจารณาว่ามีจุดเสี่ยงต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนมากน้อยเพียงใด เนื่องจากชาวบ้านปากอิงใต้ต้องตระหนักและนำประสบการณ์ของตนมาบูรณาการกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะต่อองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่าองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทในการขับเคลื่อนนโยบายในเรื่องความมั่นคงทางอาหารให้มากขึ้น บทบาทหรืออำนาจหน้าที่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่ควรเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนชุมชนคือการสนับสนุนข้อบังคับหรือกฎระเบียบชุมชนในการจัดการฐานทรัพยากรอาหารที่เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนให้ได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Gupta, Al and Ferguson, J. (1997). *Culture Power Place: Exploration in Critical Anthropology*. Durham: Duke.
- Maxwell, S. and Smith, M. (1991). *Household Food Security: Concept, Indicator Measurements*. New York: Gordanni Inc.
- Singer, R. (1949). *The Agaricales (Mushrooms) in Modern taxonomy*. Lilloa 22, 472, 506. 832 p. 2nd edition from University of Tucuman, Argentina, August 1962.
- Yanga, J.H. and Linb, C.Y. (2002). Antioxidant properties of several commercial mushrooms. *Food Chemistry* 77: 229-350. Yu, S.Q., Trione, E.J. and Ching, T.M. 1984
- กฤษฎา บุญชัย. (2550). “พัฒนาการเกี่ยวกับแนวคิดฐานทรัพยากรอาหาร จาก ระดับโลกสู่สังคมไทย ขบวนการเคลื่อนไหวด้านแนวคิดฐานทรัพยากรอาหาร”. ใน *แนวความคิด และนโยบายเรื่อง ฐานทรัพยากรอาหาร*. นนทบุรี: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- กฤษฎา บุญชัย. (2557). แนวคิดฐานทรัพยากรอาหาร versus จักรวรรดินิยมอาหาร จาก www.food-resources.org/story/84 (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2557)
- กฤษฎา บุญชัย และบัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์. (2550). *แนวความคิดและนโยบายเรื่อง ฐานทรัพยากรอาหาร*. นนทบุรี: แผนงานทรัพยากรอาหาร มูลนิธิชีววิถี สสส.
- นิคม บุญเสริม และคณะ. (2554). *ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองล่อง กรณีศึกษา : บ้านป่าสักหลวง หมู่ที่ 1 และ 2 เทศบาล จันจว้า อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย*. เชียงราย: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- บุญส่ง คำจันวงษ์ และคณะ. (2554). *รูปแบบการฟื้นฟูฐานอาหารเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร บ้านป่าตอง ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช*

จังหวัดมหาสารคาม. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาคชุมชน ชุดโครงการเสริมสร้างอธิปไตยอาหาร ด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (เกษตรกรรมยั่งยืนอีสานตอนกลาง).

ปราณี โนนจันทร์ และคณะ. (2551). *วิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหาร: กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปากบึงและชุมชนใกล้เคียงในตำบลคันไร่ อ.สิรินธร จ.อุบลราชธานี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ยศ สันตสมบัติ และคณะ. (2552). *แม่น้ำแห่งชีวิต: การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศและผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง*, เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

สุภา ไยเมือง. (2555). *ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน*. นนทบุรี: มูลนิธิชีววิถี.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (สกว.) (2555). “ชาวบ้านวิจัย สู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนท้องถิ่น”. กรุงเทพฯ: เสวนา มหกรรมวิชาการ สกว. วิจัยตามรอยพระยุคลบาท: สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2555 เมื่อวันที่ 7-8 มิถุนายน 2555 ณ ฮอลล์ 7-8 อิมแพ็ค เมืองทองธานี.

อรสุดา เจริญรัฐ. (2546). *เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.